

Kitekintés

Elektronikus folyóiratok a hálózaton: a jövő útja?*

Koltay Tibor

Az elektronikus folyóiratokról egyaránt beszélhetünk elméleti, a jövőt kutató megközelítésben és úgy, hogy megnézzük, mi az, amit a hálózatok kínálnak számunkra. A továbbiakban megpróbáljuk mindkét szempontot érvényesíteni.

A hálózat szót hol egyes számban használjuk, hol meg "hálózatokról" beszélünk, hiszen tudva tudjuk, legtöbbször hálózatok együtteséről van szó. A nagybetűs HÁLÓZAT alatt többnyire az Internetet értjük. Ebben az értelemben lesz tehát szó a hálózaton elérhető folyóiratokról.

A hálózatokon igen sok tartalomjegyzék- és cikk-küldő szolgáltatással is találkozunk, ám ezekkel most itt nem foglalkozunk, mindenekelőtt azért nem, mert ezek nem a szó szoros értelmében vett elektronikus folyóiratok, másrészt mert ezek kizárólagosan kereskedelmi vállalkozások keretében valósulnak meg, míg az elektronikus folyóiratok egy része ingyenesen hozzáférhető. Meg kellett azonban említenünk ezeket a szolgáltatásokat, mivel a folyóiratokhoz, érthető módon kötődnek, és a másolatküldéssel vitathatatlanul a folyóiratok alapfunkciójához hasonló funkciót látnak el.

Az elektronikus folyóiratok megjelentetésének útjai

Az OCLC folyóiratai

Az elektronikus folyóiratok kiadásának egyik útja az, amelyet az OCLC követett, vagyis az, hogy a nyomtatott folyóiratokhoz hasonló módon jelentetjük meg őket. Ezek a folyóiratok küllemükben is sokban hasonlítanak nyomtatott társaikhoz, azaz nemcsak ASCII szöveget, hanem képeket is tartalmaznak. Ezek előállításához és használatához speciális hardver és szoftver szükséges, ami sajnálatosan magas árat eredményez.¹

Az American Association for the Advancement of Science és az OCLC indította az "Online Journal of Current Clinical Trials" elnevezésű, kísérleti orvostudományi témájú és kizárólag elektronikus formában megjelenő folyóiratot,

---

* A Magyar Periodika Kör konferenciáján, 1995. április 25-én elhangzott előadás.

amely – úgy tűnik – egyelőre nem bővül a várt mértékben. Győzködni kell a szerzőket, hogy itt publikáljanak, ami valószínűleg javulni fog a jövőben. Igaz, hogy az orvosi könyvtárosok körében sem egyértelmű a sikere,² bár a folyóiratot az *Index Medicus* felvette az általa indexelt folyóiratok körébe.³

Az bizonyos, hogy a hasonló elektronikus folyóiratok köre tovább bővül. Az OCLC és a *Sigma Theta Tau* Nemzetközi Ápolási Társaság kezdi meg az *Online Journal of Knowledge Synthesis for Nursing* elnevezésű online ápolási folyóirat kiadását⁴.

A LISTSERV-alapú folyóiratok

Különös figyelemben kell részesítenünk a Listserv-alapú (illetve a Listservhez hasonló jellegű szoftverekre alapozott) folyóiratokat, mindezek előtt, azért mert ezek többnyire ingyenesek.

Igen sok elektronikus folyóirat él a BITNET hálózaton használt Listserv szoftverrel, illetve annak az Interneten használható változatával.

Ezek a folyóiratok többnyire 1990-91-ben alakultak. A legrégebbi BITNET folyóirat, a *New Horizons in Adult Education*, alapításának éve 1987.⁵

A Listserv alapvetően a levelezésre épülő elektronikus vitafórumok eszköze. Szólnak érvek amellel, hogy magukat a vitafórumokat is valamilyen folyóiratnak tekintsük⁶, mindazonáltal ezek konferencia-jellegük miatt, célszerűbb róluk egy szűkebb, a hagyományos folyóiratokéhoz közelebb álló értelemben beszélnünk. Az elektronikus vitafórumok ettől még igen értékes információforrást, tájékoztatási eszközt jelentenek, többek között azért, mert leveleiket legtöbbször archiválják.

A levelező csoportokhoz, vitafórumokhoz ugyanakkor elektronikus hírlevelek, újságok, folyóiratok is kapcsolódnak. Archivumaikból visszamenőleg bármelyik számuk letölthető. Ezek az archívumok általában jobban vannak karbantartva, mint a vitafórumok levélgyűjteményei, gyakran találunk mellettük egy-egy indexállományt, amelyben az egyes számok tartalomjegyzéke, sőt esetleg a cikkek rövid kivonata is megvan.

A Listserv tipikus formájában az előfizetők központi listáját tárolja, és leggyakrabban egy-egy folyóiratszám elkészültekor elektronikus postán küldi el nekik a tartalomjegyzéket és a cikkek

összefoglalóit. A cikkeket aztán az előfizetők elektronikus postán kérhetik meg. Egyes folyóiratok működése kisebb mértékben eltérhet ettől.

Bár a folyóiratszám fogalmát használják itt is, inkább az egyes cikkek kérhetők. A tartalomjegyzékek és az összefoglalók ugyanakkor tárolhatók és a cikkek bármikor, utólag is lekérhetők.

Ezek a folyóiratok legtöbbször sima ASCII szövegből állnak és rögzített sorhosszra korlátozódnak⁷. Ez könnyű továbbítást eredményez, de behatárolja a küldhető karakterek típusát, azaz nem teszi lehetővé színes illusztrációk, karakteres szövegek, matematikai képletek megjelenítését, illetve közreadását ezekben a folyóiratokban. Az olyan népszerű formátumok, mint a PostScript vagy a TeX sem változtatnak ezen lényegesen.

Az OCLC folyóiratai lényegében a hagyományos folyóiratok elektronikus formában való kínálását jelentik, de a Listserv-alapú folyóiratok nem attól másak, hogy elhagyják a bírálati folyamatot. A különbség sokkal inkább a spontánabb szerveződésben, a kiadással hivatásszerűen foglalkozó szervezet hiányában, sokszor tudatos elutasításában van.

Az ilyen elektronikus folyóiratokat hagyományos indexekben általában nem dolgozzák fel, de találunk ellenpéldát is. A LIBRES könyvtártudományi elektronikus folyóiratot már regisztrálja a Library Literature (a LISA mellett a könyvtártudomány és informatika, idehaza kevésbé ismert amerikai indexe).

Tájékozódás a hálózaton az elektronikus folyóiratokról

Az elektronikus, főként a Listserv-típusú folyóiratokról számos kalauzt találunk a hálózaton. Emeljünk ki ezek közül néhányat.

Az Association of Research Libraries (Egyesült Államok) összeállítása tartalmazza a folyóirat tartalmának rövid ismertetését, az "előfizetés" módját, a szerkesztő nevét. Még részletesebb információkat tartalmaz *Michael Strangelove* útmutatója (*Directory of Electronic Journals and Newsletters*). *Dana Noonan* pedig hipertext formában készített útmutatót HWGUIDE néven.

Idehaza talán leggyorsabban úgy tájékozódhatunk, ha felhívjuk valamelyik hazai Gophert, mondjuk a Budapesti Közgazdaságtudományi

Egyetem Gopherét, ahol több útmutatót is megtalálunk az *“Elektronikus könyvtár/ E-folyóiratok”* menüpont alatt. Ugyanitt található a CICNet elektronikus folyóiratarchívum, amely az Interneten működő nyilvános elektronikus folyóiratok teljesére törekvő archívuma, azaz nem pusztán útmutatással szolgál, hanem magukhoz a folyóiratokhoz jutunk hozzá. (Lásd a mellékletet.)

A jövő útja?

A papíralapú folyóirat nyilvánvalóan még sokáig jelen lesz, de várható az elektronikus folyóiratok fennmaradása is.

Ha a jelent és a közeljövőt nézzük, azt mondhatjuk, hogy nincs sok megoldandó technikai kérdés, de a kívánatos technológiák egy része egyelőre még túl drága. Nagy felbontást igénylő színes képek megjeleníthetők, de az erre alkalmas képernyők túl drágák. Ezeknek a képeknek a hálózaton való továbbítása egyelőre nem lehetséges, vagy nehézkes. A hálózatok kapacitása egyelőre túl kicsi többszáz oldalas folyóiratok továbbítására.

A technológiai problémákon túl azonban kérdések sora vetődik fel.

Vajon a használónak vagy a könyvtáraknak szétsugározzák-e a kiadók az elektronikus folyóiratokat, fenntartva az utóbbi megoldással a könyvtáraknak a kommunikációs láncolatban betöltött szerepét?

A könyvtárak nehezen tudják eldönteni, hogy hogyan biztosítsák az elektronikus folyóiratok hozzáférhetőségét: tartsanak továbbképzést az olvasóknak az elektronikus elérésre? Archiválják ők maguk az egyes számokat? Készítsenek katalógusokat, indexeket róluk az olvasóik számára? Mi lesz, ha a folyóirat megszűnik?

Nyitott szerzői jogi kérdések is bőven vannak. A papírhordozó viszonylag egyszerűen másolható, a másolat azonban rosszabb minőségű az eredetnél. Az elektronikus forma esetében még egyszerűbb a másolás. Egyáltalán alkalmazható-e az elektronikus folyóiratokra a ma érvényes szerzői jog?

A hálózatban nem mindig világos a felhasználó előtt, ki fizet a tárolásért, a vonalhasználatért stb., és ezek finanszírozása általában több forrásból történik, tehát látszólag ingyenes. Kérdés,

hogy garantálható-e az, hogy az elektronikus cikkek fájljait valaki örök időkre megőrzi.⁸

Vajon a jövőben több tudós fog-e csak elektronikus formában publikálni? Elfogadott, nagy presztízsű lesz-e az elektronikus forma?

A könyvtárak szemszögéből nézve az elektronikus folyóiratok kérdését, látnunk kell, hogy a könnyű hozzáférés – bár igen fontos – nem lehet egyedüli tényező, amikor az előfizetésről döntünk. A legfontosabb, hogy tartalmilag megfelelő és magas színvonalú elektronikus folyóiratokat “járassunk”. Nem szabad, hogy könnyen hozzáférhető, de értéktelen forrásokat kínáljunk olvasóinknak, mert ezzel könyvtárunk hitelét ronthatjuk⁹. Az elektronikus folyóiratok minősége ugyanis igen változó, főként azért, mert jelentős részük többé-kevésbé spontán szerveződés nyomán jött létre.

Akárhogy legyen is, a legfontosabb maga a használó. Az ő számára kell ezeknek a folyóiratoknak azt nyújtaniuk, amit papíralapú társaik tudnak.

Irodalom

1. Stevan Harnad [Harnad@PRINCETON.EDU]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1993. október 7. Elektronikus levél a Medlib-L elektronikus vitafórumról (Medical Libraries Discussion List, MEDLIB-L@UBVM.BITNET)
2. Az orvosi könyvtárosok véleményét egy sor elektronikus levél tükrözi a Medlib-L elektronikus vitafórumról (Medical Libraries Discussion List, MEDLIB-L@UBVM.BITNET): Karen Albert [Albert@SHRSYS.HSLC.ORG]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1993. október 6. Tom Flemming [TomFlem@FHS.CSU.MCMMASTER.CA]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1993. október 6. Glenn Bunton [Bunton@LIBRARY.SWMED.EDU]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1993. október 8.
3. Deborah L. Bendig [DeboBendig@oclc.org]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1994. január 12. Elektronikus levél a Medlib-L elektronikus vitafórumról (Medical Libraries Discussion List, MEDLIB-L@UBVM.BITNET)
4. Deborah L. Bendig [DeboBendig@oclc.org]: Online Journal of Current Clinical Trials. 1994. január 12. Elektronikus levél a Medlib-L elektronikus vitafórumról (Medical Libraries Discussion List, MEDLIB-L@UBVM.BITNET)
5. Bailey, Ch.W.: Network-based electronic serials. Information Technology in Libraries, March, 1992. p.31-32.
6. Bailey, Ch.W.: Network-based electronic serials. Information Technology in Libraries, March, 1992. p.30-31.
7. Bailey, Ch.W.: Network-based electronic serials. Information Technology in Libraries, March, 1992. p.33.

8. Bailey, Ch.W.: Network-based electronic serials. Information Technology in Libraries, March, 1992. p.32-33.
9. McKnight C.: Electronic journals - past, present ... and future? Aslib Proceedings, 45.évf.1.sz.1993.p.7-10.
10. Harnad, S.: Post-Gutenberg Galaxy: The fourth revolution in the means of production of knowledge. Public-Access Computer Systems Review, vol.2., no.1., 1991., p.39-53.
11. Harrison, T.M. - Stephen, T. - Winter, J.: Online journals: Disciplinary designs for electronic scholarship. Public-Access Computer Systems Review, vol.2., no.1., 1991., p.25-38.
12. Okerson, A.: The electronic journal: What, whence and when? Public-Access Computer Systems Review, vol.2., no.1., 1991., p.5-24.

Melléklet
a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Gopher
"Elektronikus könyvtár/ E-folyóiratok" menüpontja

Directory of Electronic Journals and Newsletters I.
 Directory of Electronic Journals and Newsletters II.
 1994 ARL Directory of Electronic Journals and Newsletters
 UNCOVER folyóiratainak listája

UNCOVER (a CARL-on keresztül)
 Five-Year Index to The PACS Review (1990-1994)
 A guide to electronic journals about the Internet
 Australian e-journals

=====

AULA - Society and Economy
 GAIA sajtószerle

Magyar folyóiratok tartalomjegyzékei

=====

Public-Access Computer Systems News
 Public-Access Computer Systems Review
 Electronic Journal collection from CICNET

Newspapers, Magazines and Newsletters
 Electronic Journals (ACM Publications Journal – Zig-Zag)
 The Electronic Newstand

----- E journals -----

Cambridge Scientific Abstracts
 Commerce Business Daily
 Economica Weekly Press Summary
 EDUCOM Review Magazine
 Electronic Green Journal
 Federal Communication Law Journal
 Internet Business Journal
 Internet World

The IPCT-J Electronic Journal
 LI NewsWire
 LIBRES: Library and Information Science Electronic Journal
 THE SCIENTIST
 Slavic Review
 The St. Petersburg Press
 Table of Contents from BUBL
 FOR SALE BY OWNER MAGAZINE